

ВІКТОР ДОМОНТОВИЧ

РОЗМОВИ ЕКЕГАРТОВІ

З КАРЛОМ ГОЦЦІ

Од Венеції в Екегарта назавжди лишилося враження вечірньої прозорої ясности і блідо-зеленого шовку неба.

Рожеві й перлямутрові палаци, збудовані в стилі Льомбарді, відбивались у затишній воді каналів.

Самотня гондоля з червоним підвищенням посередині, подібним до труни, і з серповидо вигнутими постатями двох гондольєрів, здавалось, не рухалась і, не рухаючись, стреміла в блакитну безмежність затищеної туманним серпанком затоки.

У Венеції Екегарт годинами мовчазно просиджував на лаві набережної Ск'явоні.

Рибальські човники з глухим гуркотом раз-у-раз ударилися об палі, до яких вони були прив'язані.

Вітер Адріатики, оспіваний Вергілієм, був такий же ніжний і лагідний, як і за тих днів, коли цей поет мріяв про добродетель перших латинців.

Вітер приносив з собою пахощі соли і звуки далекого Ангелюса.

З того часу, коли Екегартові доводилося чути дзвони, вони викликали в ньому згадку про венеційські аромати солоного і теплого, насиченого морською вогкістю повітря.

Поринувши в підсвідому солодку дрімоту, забуваючи про те, що було, є і буде, він, самотній мандрівник, натовлений життєвим блуканням, віддавав себе і своє обличчя пестоцям сонця й вітру.

Байдужий і млявий, він стежив за гондольєрами, що спали, простягнувшись під полотняними накриттями каварень, гуляли в карти і, після недовгої лайливої сварки, з погрозами витягали короткі, гостро наточені «татарські» ножі і в скаженому шалі кидались один на одного.

Приятелі відносили пораненого до цирульника. Кров швидко засихала на сонці. І дощ, який перепадав майже щодня в пообідні години, змивав калюжі крови, проллятої на брук перед каварнею.

Повз нього проходили жінки: повії в чорних сукнях чорниць і черниці в блискучих шовках повій. Вони затримували на мить свої кроки і звабливо зводили на нього очі. Він чув шепотіння, що могло бути словами молитви, просинами іти вслід або ж п'яним і стомленим прокляттям собі, Богу й людству.

Там, у Венеції, сидючи на набережній Ск'явоні, самотній вигнанець вперше почув про революцію у Франції.

Європа здригалась, і Екегарт, з подивом і сподіванкою, стежив за наближенням великої революційної бурі.

Чутки про події в Парижі порушили його рівновагу і вивели його з тієї мрійливої заспокоєності, в якій він досі перебував.

Гасла революції, виголошені на майданах Парижу, що доходили до нього, хвилювали його, як колишній напівзабутий солодкий сон, що снівся в далекому дитинстві, а тепер перетворювався нарешті в дійсність.

Філософські принципи, стверджені революцією, були такі прості, звичайні і зрозумілі, що кожен міг збагнути їх і перетворити їх у дійсність: свобода всіх, загальна рівність і щире братерство! Бог, промовляючи в гromі й блискавиці на Синаї, не міг би нічого змінити в них, щоб зробити їх досконалішими і величнішими, аніж вони були. Устами бо Марата й Робесп'єра — устами революції! — промовляла надія людства на визволення. Марат і Робесп'єр мали мужність доповнити бездоганність розумових теорій Гольбаха й Жан-Жака Руссо сміливістю їх застосування до двадцять і п'яти мільйонного народу.

Своє мовчання, свою замисленість і думки Екегарт не раз у ті дні ділив із славетним майстром Карлом Гоцці.

Церемонно й чемно вони здійсмали при зустрічі капелюхи; урочисто стискували один одному руки і, сівши поруч на лаву, мармур якої ще зберігав прохолоду ночі, в ранковій свіжій тиші мовчки слухали плюскіт моря.

Звичайно Екегарт перший починав розмову. Революція вщерть переповнювала його серце, щоб він міг довгий час мовчати, зберігаючи дрімливий спокій. Він оповідав Гоцці про останні новини — Гоцці принципово не читав газет! — і в ентузіастичному піднесенні розлого деклямував, наводячи уступи з промов Марата.

Смерти й офір — ось було те, чого потребувало людство.

Стверджуючи це, Екегарт посилався на гуманність. Він цитував Марата.

— Для порятунку людства, — твердив Екегарт, — потрібна смерть двох сот тисяч чоловік. Принесіть в офіру майбутньому життю двох сот тисяч чоловік, і ви повернете світові щастя. Світ знову стане щасливим, яким він був колись. Двісті тисяч життів аристократів — і Францію врятовано!

Екегарт говорив про Францію, але думав про людство. В його уявленні Франція ставала втіленням людства!...

— Що з того, — зауважував Екегарт, — що під зашкарублим нігтем санкюльота трісне й засмердить аристократична блощиця? Ми не шкодуватимемо з приводу того!...

Славетний автор «Принцеси Турандот» і «Любови до трьох помаранч» актор, фантаст і вигадливий мрійник, що з театральності акторської гри робив собі повсякденну манеру триматись, граф Карло Гоцці з вишуканою повагою вислуховував Екегарта, але при тому

робив гримаси, немов Арлекін, якого на театральному помості б'ють палицями з ганчірок.

— Нісенітниця! — відповідав зневажливо Гоцці, відмахуючись руками: — Цілковита нісенітниця!... У мене досить власних моїх тривог і особистих неприємностей, щоб звісткам з Парижу надавати перебільшеної ваги, як це з незрозумілих причин за останній час роблять скрізь люди.

Гоцці був певен, що на терезах світової долі його особисте життя важило далеко більше, ніж усі події, які відбувались у Парижі.

Низкою прикладів він намагався довести Екегартові, що революція у Франції — то лише ворожа примха злих відьом, наслідок особистої до нього ворожнечі феї Моргани.

— Кажу вам, — запевняв Гоцці, — що все це підготоване заздалегідь. Усе це сталося лише задля того, щоб зробити мені особисту прикрість. Це помста лихих демонів, ображених моїми п'есами. Їх дратує огидство, яке я завжди відчував до філософії Гольбаха й Вольтера.

Революція, доброзичливо застерігав Гоцці, — то не остання капость, яку вигадали феї й демони, щоб порушити мир його самотніх споглядань, спокій його ранкових годин на лаві набережної Ск'явоні.

З тривогою він озирався довкола і, знизивши голос, казав:

— Повірте мені, синьйоре Екегарте, дуже небережно зв'язувати свою долю з долею всесвіту і втручатись у суперечки між добрими й лихими духами.

— Ще сьогодні вранці, коли я одягав нові штани, фея Моргана підштовхнула мені руку, і я перекинув чашку кави на ці нові шовкові штани. Подивіться, синьйоре Екегарте, на цю пальову пляму. Можливо, — казав старий, витягнувши ногу й трохи відставивши її вбік, з жалем поглядаючи на едwab, — воно й красиво, та все ж таки прикро, до того ж шкода й збитки. Я став нещасною людиною в наслідок постійних капостей лихих демонів. Ось, приміром, сьогодні я вийшов без парасольки і запевняю вас, що йтиме дощ. Ви побачите!..

В голосі його відчувалась гіркість. Він застерігав. Він скаржився. Екегарт не заперечував.

Театральність слів і вчинків пана Гоцці могла дорівнюватись хіба лише їх щирості.

Високим фальцетом старої сухорлявої людини він виливав щодня перед Екегартон своєї жалі.

— В найсухішу погоду, якщо денебудь між каміннями бруківки заховалась калюжа, фея Моргана обов'язково суне туди мою ногу. Коли одна з сумних потреб, що на неї засудила нас природа, примусить шукати самотнього кутка, ворожий дух, немов навмисне, примусить пройти повз мене вродливу жінку. Ще позавчора, ви уявіть собі, я спинився — одчиняються двері і ціла компанія приводить в одчай мою скромність. Ви мусите, синьйоре Екегарте, визнати, що владар демонів падає дуже низько в своїй до мене ненависті!

Коли по Венеції, спочатку як глуха й невиразна чутка, поширювалося повідомлення, що в Парижі судять короля і мають йому стяти

голову, а, певне, це вже й трапилося і короля вже страчено, Гоцці, охоплений жахом, ніяк не згоджувався припустити це.

— Невжеж у Франції знайдеться такий бузувір, що наважиться торкнутися голови помазанника?... До якої міри морального падіння повинні були дійти Робесп'єр і Марат, щоб не визнавати священного таїнства миропомазання, яким намісник Христа стверджує державця владарем у його державі!... І все це наслідки читання творів Гольбаха, кажу я вам!...

Екегарт обминав питання про таїнство миропомазання і находив, що в справі з королем Марат і Робесп'єр, ці щирі друзі розуму, виявили справжню мудрість.

— Під час суду над королем, — твердив Екегарт, — вони піднесли до найвищої філософії.

Він висловлював певність, що удар кинджалу в серце Цезареві оберне розтлінний Париж старого режиму в той добродійний і суворий республіканський Рим, що про нього колись розповів Тіт Лівій. Він не сумнівався, що бездоганна будова періодів в історії Тіта Лівія є так само довершена, як досконала була свого часу бездоганність моралі давнього республіканського Риму.

— Мораль зарахує нову перемогу в світі, коли аристократичний Париж буде знищений!

Різким бляшаним голосом — так брязкотить бляха, падаючи на камінь! — Екегарт піднесено говорив про новий Париж і революцію санкюлотів.

Він говорив про те, що революція докорінно змінить хід світової історії, знищить багатих і бідних, забезпечить загальну рівність і зробить для всіх приступними ті тайни людського буття і щастя, що їх він шукав пізнати протягом багатьох років свого життя. Задля чого він так багато страждав, трудився і мандрував, зголоднілий, бездомний і нужденний!... Змінений хід історії розв'яже загадки безперервного двигуна, елексиру життя і квадратури кола, геометрії, медицини й механіки. Поверне людству і його улюблених Плутарха й Філона, а, може, і більш далеких Орфея й Зороастра, давні містерії жерців Халдеї і Єгипту, каменярів Соломонового храму.

Занепаде Захід. Зруйнуються королівства. Зітруться з лиця землі великі міста Європи. Людство знов, як колись, повернеться обличчям на Схід. Тіби й Вавилон розкриють початкову істину в пізнанні природи, яку втратило, зіпсоване західньою цивілізацією людство. В білому одязі з пальмою в руках, несучи двох голубів, нова, оновлена людина увійде у відбудований храм Соломонів, де щасливі народи цілого світу вільно славимуть єдиного Бога.

Революція — тільки революція! — створить можливість для людства увійти в двері вічності!...

Венеція обернулася в ті дні для Екегарта у новий Патмос. З побожною вірою священика, що підносить святі дари перед олтарем, Екегарт пророкував катастрофічну загибель старого світу.

— Зникнуть країни, забудеться їх ім'я, у знищених містах зависовчиця, але натомість цілий світ стане для народів Європи їх батьків-

щиною. На руїнах столиць розквітне блакитна квітка нового вільного і справедливого життя.

Маестро Гоцці міняв свої гримаси на ліричний сум, жести Арлекіна на скарги П'єро із легким зітханням казав:

— Я дивуюся, слухаю і мовчу!... Не без жаху захоплююсь істинами, які зі зброєю приходять з того боку Альп!... Але моє старе венеційське серце обливається кров'ю і розривається на шматки, коли я згадую, що моя вітчизна рокована загинути і саме ім'я її зникне без сліду. Ви скажете, що я дріб'язковий, що я мушу пишатись новою, величнішою і могутнішою батьківщиною, яка несе людству волю і істину. Та в мої роки важко мати молоду мінливість думок. Ось тут на набережній Ск'явоні є оця лава, де я сиджу з більшою приємністю, ніж деінде. Мені тут добре. Ви не наважтесь сказати, що я зобов'язаний любити цілу набережну такою ж любов'ю, як і це улюблене мною місце! Чому ж ви вимагаєте від мене, щоб я розсунув межі мого патріотизму?!...

Була осінь. Було тепло й ясно. Зелена вода лягун мляво плюскотіла і халюпала коло кам'яних східців. Хмари, що пропливали над вежами Сан-Джорджо, танули над банями Джудеко.

Осінь нагадувала весну. Венеційська, по-весняному ніжна осінь так м'яко обіймала, так лагідно пестила, що, здавалось, ось зараз тут, у щілинах каміння, порослого зеленим мохом, засиніє прозора проліска.

У відповідь Екегартіві старий граф, загортаючись у свій червоний не новий плащ, немов од холоду чи то внутрішнього нервового тремтіння, казав:

— Я консерватор, синьйоре Екегарте, і католик. Мов зачіска не змінювалась від 1735 року, хоч люди з тих часів змінилися, принаймні, сто разів. Я не зношу Гельвеція і безвірництва, як мій предок, римський сенатор, за часів Веспасіана не зносив християнства і християн. Як і вони. ви хочете, синьйоре Екегарте, знищити все, чим жило і досі трималося людство протягом тисячоліть, ви хочете скасувати всі канони й догмати. Але трохи послідовності, мій друже! Вам подобаються мої п'єси, чи ж не так?

Екегарт хитнув головою на знак згоди.

— Так вони вам подобаються; — казав Гоцці далі — Проте ж вони теж канон і догмат. Як щирий католик, я вірю в вічну привабливу незмінність Труфальдіні й Коломбіні так само, як і в святу непогрішність папи. Театр і театральний блазень повинні керуватись такими ж непорушними канонами, як і катехизм нашої святої церкви. Якщо ви вимагаєте од блазнів, щоб вони дотримувались догматів, то як ви можете заперечувати доконечність непорушних канонів для держави й церкви? Аджеж кардинали й міністри, щоб керувати людьми, повинні проявити не менше зусиль і мистецтва, ніж Арлекін або Пантальоне, щоб вивчитись стрибати або стояти на голові. Я закликаю вас, синьйоре Екегарте, будьте логічні і послідовні. Французи були галлами, варварами, які споконвіку ненавиділи сталий лад і законних владарів; такими вони лишилися й досі. Щождо мене, то в моїх жилах тече кров начальників легіонів. —

Гоцці змахнув у повітрі своєю тростиною з жовтою слонової кости кулею і, почувши якісь звуки, повернувся вбік.

У кількох кроках від нього, спираючись на парапет набережної, стояв худий і довгий молодий чоловік. Він похитувався і щось невиразно белькотів, а його намагалася підтримати дівка, хоч вона, здавалось, була не менш п'яна, як і її супутник. П'яний, відсутній, з блідим обличчям, з пасмами волосся, що прилипло до спітнілого лоба, він ледве міг встояти на ногах.

Гоцці смикнув Екегарта за рукав камзолу і, показуючи пальцем, уїдливо сказав:

— Ось вам сценка, з якої Гольдоні охоче зробив би цілу п'єсу, Сценка зовсім у його дусі!...

Екегарт побіжно глянув у той бік, куди показував Гоцці. Молодий чоловік відштовхнувся від парапету і, вхопившись за руку дівчини, хитаючись, непевними кроками, пішов до таверни. Хлюпнувся на стілець і крикнув: «Вина!»...

Екегарт одвів очі. Його не цікавили ці дрібні подробиці побуту і життя, яким воно було і є в своїй незмінності. Він бачив у своїй уяві нове, інше, змінене життя. Життя таким, яким його творить революція.

— Я, — Казав Екегарт, повертаючись до урваної теми розмови, — Мушу теж вимагати од вас логічності й послідовності. Ви вимагаєте непорушності канонів, посилаючись на те, що вони потрібні навіть для театру. Алеж, щоб бути послідовним, чому ви не вимагаєте від міністрів і кардиналів, щоб вони вміли добре стояти на голові і кукурікати, як того, приміром, вимагають од своїх ватажків американські ірокези? В людині, що вміє стояти на голові або стрибати через шнур, ви хочете бачити людину, що репрезентує вищий еєнс моралі й філософії?... Не заперечую, мені може подобатися різнобарвне мигтіння плижків і сварок Арлекінів. Я можу почувати себе закоханим по черзі в кожному з ваших чарівних Кольомбін, але я ненавиджу канони попів і королів! Я ненавиджу мерців! Я люблю тепер Францію, бо Франція зуміла полюбити свободу!...

— Я був у Франції! — відказав Екегартові Карло Гоцці. — Філософи там атеїсти і безвірники, нижчі верстви — вбивці і демагоги. До речі, чи ви чули? У Парижі від голоду гинуть тисячі. Діти шукають по смітниках покидьків од їжі. Ваша воля — це воля загибелі!

— Хай загинуть мільйони, але ті, що залишаться в живих, зуміють створити щасливе для всіх і добродійне життя. Хай з мільйонів людей лишаться самі тільки Поль і Віргінія, але Поль і Віргінія, які перейдуть крізь революцію, заснують нове людство, щасливіше за породжене Адамом.

— І, певно, — уїдливо кинув старий Карло, — ваша Віргінія, ваша *virgo pura*, буде однією з засланих до Америки Манон Леско. Ви не дбаєте за голодних дітей, чистої діви ви шукаєте поміж безецними дівками брудних таверн. Жах, голод, бруд і кров, — ось джерела вашої добродійності.

— Хай буде! — кричав Екегарт. — Хай ми набрід і голота! Хай ми вийшли з грязюки! З принципами звичайної моралі нам немає

чого робити. З правилами звичайної гуманності ми знов поринемо в болото й п'їтму. Ми прагнемо вищої моралі і іншої гуманності. Хай нині ми можемо керувати лише за допомогою жаху, але так треба... Треба, щоб між нами, між огидним минулим і блакитним царством майбутнього протекла річка крови. Тільки порочні й жорстокі люди, такі порочні і нездібні до філософії, як король та його двір, можуть не співчувати нижчим людям в їх прагненні до доброчесності.

Гоцці обурився. Він схопився з місця. Розмахуючи руками, розкидаючи поли плаща, він бігав по набережній.

— Ви обвинувачуєте мене в порочності, в жорстокості, байдужості до нещасних?...

Він спинився. Виструнчившись і ставши навщипиньки, наблизивши своє лице до Екегартового, він говорив, скандуючи пальцем, одраховуючи склади своїх слів:

— Я співчуваю людині, що не має свого житла і мешкає на вулиці. Я співчуваю людині, яка не має чого їсти і годується недоїдками від обідів, викинутих до помийниці. Я почуваю гіркоту почувань того злидаря, який, повернувшись пізно ввечорі до своєї нужденної хижі після дня важкої праці, мріє про цибулину до шматка свого черствого хліба. Але визнаю й покутую: я не менше співчуваю також і вродливій Барберіні в її мармуровому палаці, — Гоцці відкинувся назад і з трагічним жестом старого актора ударив себе в груди, — яка володіючи всіма благами цілого світу, не може втішитися, бо їй не вистачає золотого яблука з гесперідових садів і води, що співає. Її горе не менш зворушливе і журба не менш глибока, ніж того злидаря, який не має цибулі.

Гоцці знову сів на лаву і, поклавши руку на плече Екегартові, дружньо сказав:

— Погано, синьйоре Екегарте, те, що ви скептик, надто скептик! В своєму скепсисі ви не хочете повірити, що тільки Зелений Птах може зробити людство щасливим. Труфальдіно свої ковбаси й сир загортає в сторінки творів Гольбаха і Гельвеція, а ви, разом з цими безвірниками, твердите, що Зелений Птах — звичайна папуга, а нова філософія — єдиний шлях, що може привести людей до бажаного щастя і звести доброчесність на олтар. Ви нехтуєте ілюзії і захоплюєтесь розумом, — і в цьому полягає ваша помилка. Коли б вам трапилася статуя, яка розмовляє, ви почали б сперечатися з нею і доводити, що, згідно з законами природи, вона не може говорити. Ви не схочете її слухати і підете геть од неї такий же голодний і філософічний, як і прийшли, хоч статуя вам говорила про те, як ви можете нагодуватись. Я не вірю ні в філософію, ані в природу. Я вірю в Зеленого Папуго і кам'яні статуї, що розмовляють.

Екегарт скинув руку Гоцці з свого плеча.

— Ваші папужі месіяди можуть роздратувати якнайлагіднішу людину. Від ваших арлекінад тхне жорстокістю вашого венеційського Шейлока. Мені подобаються дзеркала Венеції, але не подобається подвійність ваших уявлень і слів.

З таверни почувся крик.

Екегарт і Гоцці перервали свою розмову і повернулись, щоб побачити, що сталося.

Блідий молодий чоловік учепився в волосся дівки і, поваливши її на землю, бив її кулаками й ногами. Почала збиратись юрба. Один з обідраних веслярів кинувся оборонити дівчину від п'яного гульця. Той залишив її і з вигуком: «А, я знаю. Ти один з багатьох коханців цієї» паскудниці!» — схопив зі столу пляшку з вином і вдарив нею по голові нещасливого оборонця. Заллятий кров'ю, зі стогоном, той упав на брук.

У повітрі блиснули ножі. Починалася загальна бійка.

Треба було відходити!...

ПРИМІТКА. Оповідання В. Домонтовича «Розмови Екегартів з Карлом Гоцці» було написане р. 1925—1926. Воно було призначене для вміщення в збірнику прози неоклясиків, проектуваному Павлом Филиповичем. У збірнику мали взяти участь неоклясики і, поза їх колом, також А. Ніковський. Однак видання збірника лишилося не здійснене.

РОКСАНА ВИШНЕВЕЦЬКА

З ДЕННИКА

(Уривок)

Чудасія: Аль закохався в Мунте.

Те і робить, що бігає до бібліотеки Головного Міста Праги і на злість бібліотекаркам випозичає одну й ту саму книжку. Аль лементує: «Скажи, будь ласка, чи не все одно тим книгарським щурицям, яку книжку шукати?» Я його вговтую: «Але ж, Алю, панночки просто турбуються за твій розум, щоб ти з нього бува з'їхав!»

Та ви не знаєте, хто то Аль. Це моя збула товаришка — співмешканка, інженер-агроном. Завдяки своїй енергії молодості і тому, що її постать нагадує миловиді жіночі слов'янські типи Манеса, вона після закінчення пражської Техніки легко знайшла посаду при чеському високому сільсько-господарському інституті. Там дістає платню і великодухо покриває наші спільні домашні недоплатки. Тому вважається головою дому.

Після урядових годин, приїхавши до Черношиць і як-будь пообідавши, Аль залізає з ногами на канапу і впивається очима в книжку. Так я його застаю, коли приїжджаю додому за кілька годин пізніше.

Як це може статися, що Аль забув про свого коника? Наша кухон-